

Túl a szociológiatörténeten

Sik Domonkos

sikdom@gmail.com

„2012-ben bizonyosan meg kell válnom összes hivatalos funkciómól, a pálya végére érek. Nem vagyok elégedetlen” – ezekkel a szavakkal zárta Némedi Dénes honlapján közzétett szakmai önéletrajzát. Ezek a szavak nyugalmat sugároznak, és nem alaptalanul. Némedi háta mögött ugyanis ekkor már egy – tragikus hírrelenségű megszakadása ellenére – teljes életmű állt. Ez az életmű nem csupán abban az értelemben teljes, hogy időben felöleli a hazai és nemzetközi szociológiatörténet jelentős részét, hanem abban az értelemben is, hogy belőle kirajzolódik alkotójuk „szelleme” is. Feltárul egy a könyvekben, tanulmányokban közvetlenül hozzáférhető tudományos megállapításokon túlmutató értelem. Ezen értelem a szerző vívódásait, értékválasztásait, motivációit és céljait – végső soron szakmai identitását – fejezi ki, azokat a tényezőket, amelyek tudomány előttiek lévén, nem képezik részét magának a tudományos okfejtésnek, ugyanakkor kijelölik annak mindenkereteket, és ami talán még fontosabb, annak tétjét. Ez az értelem vezet el ahhoz a végső problémához, ami a kutatást motiválja, ami az érdeklődést fenntartja, ez köti össze a kutatót az emberrel. Az alábbiakban ennek az értelemnek eredek nyomába, megpróbálva bemutatni, hogy mi mindent rejt magában Némedi Dénes életműve – közvetlen szociológiatörténeti tanulságain túlmenően.

A népi szociográfiáktól a klasszikus szociológiaelméletekig

Némedi Dénes pályáját történészként kezdte. *A népi szociográfia* című első monográfiáját egy kimondottan történeti kérdés motiválta. Érdeklődését egy társadalmi mozgalom keltette fel: „meghökkenítő volt, hogy egy politikai, nemzetmentő szándékú értelmiségi mozgalom a szociográfiákban, a társadalommegismerésben találja meg a neki megfelelő tevékenységi terepet” (Némedi 1985: 8). Ebből a problémafelvetésből, úgy gondolom, több olyan mozzanat is kiemelendő, ami a pálya későbbi szakaszában is meghatározó lesz. A társadalomra irányuló megismerés ebben a kontextusban olyan *cselekvésként* mutatkozik meg, ami potenciálisan más cselekvési formák – például forradalmi tevékenység, szociális segítés, népművelés, politikai szerepvállalás, közírás stb. – alternatívájaként értelmezhető. Amennyiben a megismerést cselekvésként fogjuk fel, úgy egyúttal mindazok a kérdések

felmerülnek vele kapcsolatban is, amik általában a cselekvésekkel kapcsolatban: milyen eszközök és célok jellemzik, továbbá milyen értékek, normák, valamint strukturális kényszerek kontextusába ágyazódik be? Ez a kérdésfelvetés a tudománytörténeti problémát a megszokottnál fundamentálisabb szinten vizsgálja: nem csupán arra kérdez rá, hogy miként alakult az adott diszciplínába ágyazott megismerés története, hanem arra is, hogy maga a megismeréshez vezető reflexió milyen egyéb cselekvési alternatívák közül került kiválasztásra.

Azáltal, hogy Némedi Dénes magát a társadalomra vonatkozó reflexiót teszi kérdésessé, a két háború közti értelmiségi vívódásait állítja vizsgálódásai középpontjába. Ahogy arra a kérdésfelvetésével rámutat, az ugyanis egyáltalán nem egyértelmű, hogy a társadalmáért felelősséget vállaló értelmiségi a közvetlen politikai cselekvés helyett a reflexiót válassza. Ez a döntés azt az előzetes felismerést implikálja, hogy a fennálló viszonyok nem ismertek, hogy nem tudjuk, valójában milyen is az a társadalom, aminek jobbításán fáradozunk. Ennek a belátásnak két nagyon különböző oka lehet. Visszavezethető – ahogy Jászi Oszkár és a Huszadik Század körének példája mutatja – az ismeretek hiányának felismerésére, és – ahogy azt a népi szociográfusok mozgalma mutatja – az ismeretek hamis mivoltának felismerésére. A két eset teljesen eltérő döntéshelyzetet implikál politikai cselekvés és megismerés vonatkozásában. Míg az első esetben az ismeretek megszerzése önmagában csak a cselekvés előfeltételül szolgálhat, addig az utóbbi esetben maga is cselekvéssé válik (Némedi 1985: 12–15). Hiszen ekkor a megismerés a fennálló uralmi viszonyok által meghatározott ismeretek, vagyis az uralkodó *ideológia kritikájának* formáját ölti.

Ez a dilemma volt felelős a szociográfiai mozgalom szigorúan tudományos szempontból nem feltétlenül szerencsés sajátosságáért, a tudományos és politikai szempontok keveredéséért. E két szempont keveredése nem egyedi abban az értelemben, hogy kialakulásakor több nemzeti szociológiában megfigyelhető. Ugyanakkor nem véletlen, hogy – mintegy nulladik lépésben – a német vagy a francia szociológia első nagy alakjai mind megpróbálták szigorúan elválasztani a politikai és tudományos szempontokat. Ennek hiányában ugyanis a szociológia mint tudomány fejlődése elé jelentős akadályokat gördítene a politikai cselekvés szempontjai. Nem csupán abban a triviális értelemben, hogy a szabad megismerés elé szisztematikus akadályokat állítanak a politikai értékek, hanem amiatt is, mert többletkontingenciával terhelik meg a – kialakulás pillanatában amúgy is éppen eléggé kontingens – szociológiát. Amennyiben ugyanis a megismerés a politikai cselekvés formáját ölti, úgy óhatatlanul hozzákapcsolódik a politikum folyamatos változáson alapuló dinamikájához. Ezáltal pedig pontosan azt a stabilitást nélkülözi, ami az üzemszerű tudományos tudástermeléshez és egy új tudomány esetében a stabilizációhoz nélkülözhetetlen. A *népi szociográfia* bizonyos értelemben pontosan ezt a kudarcot mutatja be a két világháború közti mozgalom példáján, azt, ahogy a politikai dimenzió magával vonta a szociológia hazai intézményesülésének ellehetetlenülését.

Bár ezt Némedi könyvében értelemszerűen nem hangsúlyozhatta, úgy gondolom, fontos felhívni arra a figyelmet, hogy mennyire időszerű volt ez a témaválasztás

a maga korában. A két háború közti és a Kádár-rendszer társadalmáért felelősséget érző értelmiségijének közös dilemmája volt ugyanis az, amit *A népi szociográfiában* látunk. Minthogy mindkét korszakban erős ideológiai keretek határozták meg a társadalomra vonatkozó érvényes tudás mibenlétét, így mindkét korszakban tényleges politikai tetté válhatott maga a megismerés. Ennek fényében talán nem olyan meglepő az sem, hogy a Kádár-rendszerben a szociográfia reneszánszát élte. Persze ekkor már nem csupán a szociográfia módszertanilag kevésbé megalapozott eszközei álltak rendelkezésre. Amellett egyre nagyobb teret hódított a fokozatosan intézményesülő hazai szociológia is. Így ezek ketten alkották az – ideológiakritikai potenciálja okán – politikai tetteknek – és ezáltal adekvát értelmiségi cselekvésnek – minősülő társadalomra irányuló megismerés kereteit.

A szociológia intézményesülése amellet, hogy a megismerés új kereteit jelölte ki, egyúttal új kérdésfeltevések forrásaként is szolgált Némedi számára. Érdeklődése egyre inkább arra irányult, hogy mik a lehetőségei az intézményesült szociológiának, vagyis mi várható el a kiteljesedő társadalomtudományoktól? Ennek eredményeként fordult először figyelme Durkheim, majd a klasszikus szociológia egésze, illetve Habermas és a többi kortárs elmélet felé. Belátható, hogy ezek a vizsgálódások, amiatt, hogy eltérő problémahorizontból indultak ki, eltérő perspektívát is implicáltak: nem tisztán történetiek, legalább annyira filozófiaiak is.

Klasszikus és modern szociológiaelméletek

„Nem szorul külön igazolásra, ha ma egy társadalomtudós vagy filozófus Durkheimmel kezd foglalkozni” – kezdi vonatkozó monográfiáját Némedi (1996: 7). Ez a felütés – főként, hogy a témaválasztást a szövegben annak rövid igazolása követi – ugyanakkor nem szabad, hogy megtéve az olvasót. Egy olyan reflektív szerző esetében, mint Némedi, hiba lenne azt gondolni, hogy esetleges lenne a témaválasztás. A Durkheim-monográfia nagyon is ambiciózus vállalkozás. Nem kevesebbre tesz kísérletet, mint hogy egy egyetemes szociológiai problematikát vessen fel és gondoljon végig. E témaválasztásnak egyfelől szimbolikus jelentősége van: ezáltal Némedi saját eszközeivel – a politikai felszabadulás szociológiai következményeként – az európai tudományossághoz igyekszik hozzacsatlakoztatni a hazai szociológiát. Ebben az értelemben a könyv arra tett kísérlet, hogy kipróbálja frissen nyert szabadságát a kutató, hogy munkája révén a tudósok szabad közösségének tagjává váljon. Másfelől gyakorlati jelentősége van: a szociológiai gondolkodás kereteit és problémahorizontját fundamentális szinten meghatározó durkheimi életmű vizsgálata révén magának a szociológiának a konstitutív problémái ragadhatók meg, és egyúttal lehetőségének határai mutathatók fel.

Durkheim munkássága példaértékű abban az értelemben, hogy minden kortársánál sikeresebben vívta meg a szociológia tudományos mezőn belüli harcát. Ennek eredményeként Európában neki sikerült elsőként egyetemi legitimitást szereznie, és iskolát alapítania. E mezőharc manőverei közül három párhuzamos

műveletet érdemes kiemelni. Egyfelől a pozitivista metodológia melletti állásfoglalással komoly, megalapozott tudományként próbálta elismertetni a szociológiát. Másfelől egy új tényosztály felmutatásával a rivális humán tudományoktól igyekezett elhatárolni. Végül pedig a filozófiai témák szociologizálására tett kísérlet kimondottan merész húzásával a legrégebbi, legnagyobb presztízsű tudomány riválisaként pozicionálta a szociológiát. A kiteljesedő szociológia lehetőségeit kutató Némedi választása ennek fényében aligha szorul magyarázatra: Durkheim vállalkozása mindennél jobban ábrázolja, hogy miről is álmodott kialakulásakor az a szociológia, aminek végső soron örököse lett a mai intézményesedett. Egy olyan tudományról, amely nem csupán a társadalmi jelenségek átvilágítására képes, hanem olyan megoldhatatlannak tűnő filozófiai problémák empirikus magyarázatára is, mint amilyenek az ismeretek vagy a morál genezisének kérdései.

Durkheim megoldásait természetesen Némedi nem fogadja kritika nélkül, sőt könyve zárszavából kiderül, hogy magával az ambiciózus célkitűzéssel kapcsolatban is vannak fenntartásai (Némedi 1996: 322–324). Mégis – ahogy azt a 20. század második felének társadalomelméletei mutatják – a szociológia Durkheimtől eredő hübrisze időről időre ma is megkísérti a szociológusokat, akik morálfilozófiai vagy episztemológiai szempontból kitüntetettnek érzik tudományukat. Ezen a ponton Némedi szerint olyan választás előtt áll a szociológia, ami meghatározó jövője szempontjából. Elképzelhető, hogy – fenntartva Durkheimig, sőt Comte-ig visszanyúló igényeit –, a szociológia filozófiai relevanciája okán kitüntetett tudományként tekint önmagára, és olyan terheket vállal fel, amiket – ahogy Durkheim példája mutatja – nem feltétlenül bír el. Ugyanakkor elképzelhető az is, hogy lemondva erről az igényről, egy egyre jobban specifikálódó, részdiszciplínákra bomló szigorú szaktudománnyá (társadalomtechnológiává) válik. Ez a dilemma az ezredforduló szociológusának dilemmája, és egyúttal a rendszerváltás utáni Magyarországon identitását újrafogalmazni kénytelen értelmiségi dilemmája is. Míg a rendszerváltás előtt a szociológia – fent bemutatott ideológiai potenciáljából fakadó – morális relevanciája aligha lehetett kétséges, addig a rendszerváltás után az a kérdés, hogy a szociológusnak mi lehet a szerepe egy legitim, demokratikus jogállamban, mind a mai napig nyitott, releváns problémaként merül fel.

Egyebek mellett e kérdés megválaszolásához kínálnak adalékokat Némedi további vizsgálódásai. A *Klasszikus szociológia* programja jelöli ki a probléma tisztázásának egyik irányát: „arra törekedtem, hogy egy szaktudomány kialakulását és működésének első szakaszát mutassam be” (Némedi 2005: 11). Ez a törekvés jól láthatóan szervesen illeszkedik nem csupán a Durkheim-könyv célkitűzéséhez, hanem *A népi szociográfia* problémahorizontjához is. Míg a hazai szociológia előzményeit vizsgálva a szociológia szaktudománnyá válásának kudarcát mutatta be, addig ezúttal e kísérlet sikeres megvalósulásait teszi vizsgálatá tárgyává. A szaktudománnyá válás akadályait sikerrel megküzdő német, francia és amerikai szociológia példája többféle tanulsággal szolgál. Egyrészt rajtuk keresztül rekonstruálhatók azok a különböző társadalmi feltételek, amelyek fennállta lehetővé tette a szociológia intézményesülését. E feltételek feltárása nem csupán

a kialakulás lehetőségének megértéséhez elengedhetetlen, hanem a klasszikus szociológiák talaján kinövő társadalomtudomány fennmaradási feltételeinek azonosításához is. Amennyiben ugyanis radikálisan megváltoznak az őket létrehozó társadalmi feltételek – eltűnik rekrutációs bázisuk, közönségük, intézményi hátterük –, úgy félok, hogy egyúttal maguk is elvesztik létjogosultságukat.

Másrészt a klasszikus szociológiák történetének feltárása arra is lehetőséget kínál, hogy a szociológia lehetséges projektumait társadalmi feltételeinek perspektívájából elemezzük. Minthogy a szociológia mint szaktudomány kialakulásának feltételei a három vizsgált ország esetében nagyon különbözőek voltak, ezért az azok keretei közt kialakult szociológiák is eltérő vonásokat mutattak. Franciaországban mind a mérsékelt reformoknak lehetőséget teremtő republikánus politikai klíma, mind az egyre nagyobb arányban kispolgári rétegekből rekrutálódó egyetemi oktatógárda, mind pedig a centralizált kulturális élet és egyetemi struktúra szükséges volt ahhoz, hogy a szociológia nagyon gyorsan intézményesüljön. Előbbi két sajátosság magát a diszciplináris újítást, utóbbi a tudományos termelés különösen termékeny, kooperatív módjának kialakulását, az iskolateremtést tette lehetővé. Ugyanakkor ez a gyors intézményesülés szorosan hozzákapcsolódott Durkheim személyéhez, így halálával, hozzá hasonló vezéregyéniség híján, a fejlődés megtorpant. Németországban ennek ellenpontjaként az egyetemi oktatók rendies társadalmi háttere, valamint az egyetemi mező decentralizáltsága és a tudományok hierarchizáltsága nem kedvezett a szociológia intézményesülésének. Ennek megfelelően a társadalmira vonatkozó kérdéseket különböző korábban kialakult diszciplínák – gazdaságtörténet, filozófia, államelmélet – keretében fogalmazták meg. Ennek eredményeként módszertanilag egy a franciához képest sokkal kevésbé egységes, ugyanakkor tematikusan – a kapitalizmusproblematika mentén – fókuszáltabb, továbbá tétjeit tekintve szélesebb horizontú multidiszciplináris társadalomtudomány alakult ki. Az Egyesült Államokban mindezekkel szemben elsősorban pragmatikus szempontok voltak döntő hatással. Itt „a társadalmi probléma helyett a társadalmi *problémákra*” irányult a figyelem (Némédi 2005: 390). Ez meghatározta mind a kutatási kérdések körét, mind az intézményesülés kereteit: azt és oly módon kutatták, illetve oktatták, amire piaci kereslet kínálkozott.

Bár Némédi leszögezi, hogy e különböző intézményesülési utak közül végül – nem kis részben a francia és a német szociológia politikai ellehetetlenülése okán – az amerikai típusú termelési mód terjedt el, mégis úgy gondolom, belátható, hogy a másik két termelési mód hatása is tovább él napjainkban. A francia szociológiában elég Bourdieu iskolájára gondolni, ami, hasonlóan Durkheiméhez, egy republikánus, kispolgári értelmiségi ambíciójának, az újításra nyitott mezőnek és a centralizált egyetemi struktúrájának az együttállásaként jött létre. A német szociológiában pedig elég Habermas vagy Luhmann munkásságát felidézni, akik, hasonlóan századfordulós elődjeikhez, több diszciplína határmezsgyéjén mozognak. Ebben az értelemben az amerikai típusú szociológiai szemlélet, bár dominánsnak csakugyan tekinthető, egyeduralkodónak semmiképp. Éppen ezért, amennyiben

ma a szociológia lehetséges folytatási irányairól, szerepéről gondolkodunk, ezeket a hagyományokat is szükségképpen szem előtt kell tartanunk, és a létükhöz szükséges társadalmi feltételekkel is tisztában kell lennünk.

Némedi Dénes ezeknek az átfogó történeti ismereteknek a mércéjével mérte a kortárs elméleteket, a szociológia lehetséges folytatásának irányait kutatva. Bár azzal tisztában volt, hogy a klasszikushoz képest a modern elméletek, ha lehetséges, még fragmentáltabbak, róluk is igyekezett a lehető legátfogóbb képet alkotni. A kortárs elméletekhez a történész távolságtartásával viszonyult, és mindvégig óvakodott attól, hogy bármelyik mellett is elkötelezze magát. Ugyanakkor legújabb tanulmányaiban mégis érezhetően egyre fontosabbá vált egy központi probléma, és egy – elmélete hiányosságai mellett – arra legalaposabb megoldást kínáló szerző. Ez a probléma a társadalomtudományok értékmentességének kérdése, a szóban forgó szerző pedig Jürgen Habermas. Az értékmentesség kérdése különböző formában a francia és a német szociológiában a kezdetek óta jelen volt, ennek megfelelően központi jelentősége aligha szorul igazolásra. Ezen túlmenően – Némedi életműve szempontjából – a kérdés személyes, kitüntetett jellege is belátható. Hiszen már a Kádár-rendszerbeli szociológia lehetőségéről gondolkodva kulcskérdésként merül fel, hogy miként lehetséges megalapozni az ideológiakritika normatív bázisát; majd a rendszerváltás után az, hogy miként lehetséges egy a társadalomtechnológiára nem korlátozódó – és éppen ezért az értékvonatkoztatás kihívásának óhatatlanul kitett – társadalomtudomány.

E kihívásokra egy olyan elmélet adhat választ, ami a modernizáció kérdését a társadalomelmélet inherens alapproblémájaként kezeli, és egyúttal sikeresen oldja meg a kérdés normatív alapjainak tisztázásához kapcsolódó feladatokat. Habermas ezeknek a kívánalmaknak, ha nem is tökéletesen, ám riválisainál mégis nagyobb mértékben megfelel. Kritikai társadalomelméletének megalapozásához a felvilágosodás eszményét, a rációban kibontakozó szabadság vízióját választja. A ráció és a szabadság mozzanatát a társadalmasulás legalapvetőbb mechanizmusában, a társas cselekvések koordinációjának szerepét betöltő nyelvi interakciókban mutatja fel, és ebből a perspektívából gondolja végig a társadalmi integráció, a modernizáció, a szocializáció és a demokrácia kérdéseit. Természetesen ennek az elméleti programnak számtalan megkérdőjelezhető aspektusa van, ahogy azokat Némedi különböző tanulmányokban maga is igyekszik bemutatni (2000a, 2008b). Mégis kivételessé teszi a vállalkozást az, hogy minden pillanatban reflektál normatív bázisára, és ezáltal mindenkinél radikálisabban gondolja végig annak a fajta szociológiának a lehetőségét, ami nem elégszik meg a pusztán technikai tényleírással. Vagyis egy olyan – az értelmiségi cselekvés egy potenciális módjaként felfogott – szociológia lehetőségét, amelyet Némedi pályája kezdete óta megkülönböztetett figyelemben részesít. Ennek köszönhetően válik implicit kiemelt viszonyítási ponttá számára Habermas, amikor a hazai társadalmi folyamatok empirikus elemzésére vállalkozik (Némedi 1990; Némedi – Heller – Rényi 1990), vagy amikor az ezredforduló utáni szociológia problémáit vizsgálja (Némedi 2000b, 2002, 2006, 2008a).

Szociológia ma és holnap

„Ha felébredne Émile Durkheim, biztosan elégedett lenne sok mindennel. (...) Ami viszont a következtetéseket illeti, biztosan ráncolná a homlokát. Hol vannak a törvények, az oksági összefüggések, amelyek megállapítása a tudomány feladata? Mire való a tények gyűjtése, ha belőlük nem tudunk szilárd elméleteket felépíteni? Miért váltják egymást olyan gyorsan az elméleti divatok? Miért nincs még nyomokban sem egy olyan közös elméleti orientáció, amely előkészíthetné a „Nagy Szociológiai Elméletet”? Szükséges-e, hogy egy-egy szakterület 10–15 évenként új meg új paradigmák felé forduljon?” – írja Némedi a sok további hozzászólást inspiráló *Szociológia egy sikeres évszázad után* című tanulmányában (Némedi 2000b). Talán nem túlzás úgy interpretálni e sorokat, mint Némedi saját aggodalmainak és dilemmáinak frappáns összefoglalását. Akár a felelős értelmiségi perspektívájából, akár a klasszikus szociológiák merész vállalkozásainak nézőpontjából vesszük ugyanis szemügyre a kortárs szociológiát, joggal támadhat hiányérzetünk a saját alapjára és tétjére alig vagy egyáltalán nem reflektáló kutatások láttán. E reflexivitás bizonyos értelemben a szociológiát kialakulása óta jellemzi, és úgy tűnik, annak nélkülözhetetlen lényegi sajátossága. Kiforrott paradigma és a tudományos mezőn belül soha meg nem szilárduló pozíció hiányában alighanem ez az állandósított reflexivitás, a „normálissá vált forradalmi állapot”, vagyis az alapvető kérdések szüntelen napirenden tartása az, ami a szociológia identitásának alapját képezheti. Ennek hiányában nem csupán annak a veszélye nő meg, hogy a többi társadalomtudomány viszonylatában elveszíti kontúrjait, hanem annak is, hogy önmaga bizonytalanodik el identitását illetően, és válságba kerül.

A történész nyugalmával szemlélődő Némedi nem osztozik a válsághangulatban. Ha valaki, ő nagyon jól tudja, hogy az a sajátos történeti kreatúra, amit szociológiának nevezünk, mennyire elválaszthatatlan a társadalom adott sajátosságaitól, mely sajátosságok átalakulása aligha hagyhatja érintetlenül magát a szociológiát. A döntő változások között egyrészt annak az egyetemen alapuló kutatási-oktatási szervezeti keretnek a megszűnését említhetjük meg, ami lehetővé tette a szociológia kialakulását. Másrészt a nemzetállamok gyengülését, aminek következtében maga a szociológia tárgya, a „társadalom”, és annak produktuma, a „homo sociologicus” is, eltűnőben van. Végül a polgári nyilvánosság átalakulását kell kiemelni, aminek következtében a szociológiát fogyasztó közönség, a szociológiai felvilágosítás alanya, a társadalmáért felelősséget vállaló értelmiségi is a múltba vész (Némedi 2000b). E párhuzamos folyamatok eredményeként Némedi szerint érezhetően fordulóponthoz érkezett a szociológia, és radikális, a jelen pillanatban megbecsülhetetlen átalakulás elé néz. Nehéz megítélni, hogy ennek az átalakulásnak mennyiben a tudomány belső szempontjai, vagy a külső környezeti elemekből (gazdaság, állam) származó impulzusok lesznek majd a motorjai, és nem lehet megjósolni azt sem, hogy kialakul-e olyan átfogó társadalomelméleti keret, ami a szociológia paradigmájaként szolgálhat, vagy erről lemondva az inter- és transzdiszciplinaritás válik uralkodóvá (Némedi 2008a: 60–65).

Ezek a kérdések feltehetően még jó ideig nyitottak maradnak. Különlegességüket az adja, hogy a jövő szociológiatörténésze által majdan rájuk adandó válasz nem független a mi pillanatnyi döntéseinktől. Az, hogy milyen lesz a ma és a holnap szociológiája, azoktól a *cselekvésektől* függ, amiket társadalomtudósként végzünk. Némedi Dénes munkássága egyebek mellett erre hívja fel a figyelmet. Abban segít, hogy a szociológus tisztán lássa munkájának társadalmi kontextusát (intézményi feltételeit, közönségét), döntései alternatíváit (a lehetséges szociológiák horizontját) és tevékenységének következményeit. Ezek olyan kérdések, amikről egyenként mindenkinek érdemes elgondolkodnia és állást foglalnia, bármilyen témában folytat is kutatásokat, és amikről a tudományos nyilvánosságban közösen is fontos szót ejteni. Ezek a kérdések jelölik ki ugyanis a kutatások tágabb, a szociológia vállalkozásának egészét érintő tétjét: miért és hogyan van értelme ma hivatásszerűen szociológiát művelni? Úgy gondolom, hogy – a közvetlen tudományos fejtegetéseken túl – ez a kérdés bontakozik ki Némedi Dénes életművéből. Erre keresett – eltérő módszerekkel és vizsgálati terepen – választ pályája különböző szakaszaiban. Ezt hagyta örökül – túl a szociológiatörténeten.

Irodalomjegyzék

- Némedi Dénes: *A népi szociográfia*, Budapest: Gondolat, 1985.
- Mit kezdjünk Habermasszal? Olvasmányjegyzetek, *Replika*, 1990, 1 (2), 113–127. o.
- Durkheim. Tudás és társadalom*, Budapest: Áron Kiadó, 1996.
- Társadalomelmélet – elmélettörténet*, Budapest: Új Mandátum, 2000a.
- A szociológia egy sikeres évszázad után, *Szociológiai Szemle*, 2000b, 10 (2), 3–16. o.
- Még egyszer a sikeres évszázadról, *Szociológiai Szemle*, 2002, 12 (3), 168–182. o.
- Klasszikus szociológia 1890–1945*, Budapest: Napvilág, 2005.
- A civil társadalom és a társadalomtudományok. Megjegyzések Burawoy közszociológiai programjához, *Replika*, 2006, 54–55. szám, 97–103. o.
- Bevezetés. A szociológia problémája – ma, in: Némedi Dénes (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*, Budapest, Napvilág, 2008a, 15–65. o.
- Jog és tárgyalásos politika, in: Némedi Dénes (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*, Budapest: Napvilág, 2008b, 73–97. o.
- Némedi Dénes – Heller Mária – Rényi Ágnes (1990): *Népesedési viták Magyarországon 1960–1986*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet.